

В.В.Зайчикова

Кандидат економічних наук

І.О. Хомра

ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В умовах реформування бюджетної системи особливо актуальними є наукові дослідження, які обґрунтовують економічну сутність показників оцінки рівня фінансової самодостатності місцевого самоврядування. З метою визначення критеріїв проведення адміністративно-територіальної реформи Кабінетом Міністрів України розробляється концепція створення системи показників оцінки рівня фінансово-економічної самодостатності та соціального стану регіонів. Зазначена концепція є елементом реалізації заходів основного завдання адміністративно-територіальної реформи в Україні – забезпечення отримання громадянами якісних суспільних послуг, що створить умови для запровадження механізмів бюджетної автономії самоврядних одиниць.

Проблеми наукового обґрунтування показників оцінки рівня фінансової самодостатності регіонів досліджуються такими фахівцями, як Я. Варда, В. Клосовські, В. Григоров, В. Ветров, Д. Візгалов, А. Шанін, О. Бездівіна, А. Жулін. Особливості фінансового забезпечення регіонів розглядаються у працях С.А. Буковинського, О.Д. Василика, К.В. Павлюк, В.І. Кравченка, В.М. Опаріна, В.М. Федосова та ін.

До основних характеристик фінансової самодостатності місцевого самоврядування, які використовуються в теорії та практиці зарубіжних країн, належать:

- рівень фіскальної децентралізації;
- ефект раціоналізації видатків місцевих бюджетів;
- ступінь максимізації доходів місцевих бюджетів.

Метою даної статті є розгляд економічних характеристик, покладених в основу розрахунку вказаних вище показників, а також основних підходів до їх практичного застосування. Предметом дослідження є доходи та видатки місцевого, державного й зведеного бюджету країни. За межами представленої публікації залишаються питання розрахунку показників, які характеризують позабюджетні джерела надходжень місцевого самоврядування: з недержавних фондів, публічно-громадських інституцій, муніципальні запозичення тощо.

Рівень фіскальної децентралізації

Показник рівня фіскальної децентралізації описує співвідношення фінансів центрального та місцевих урядів за такими позиціями: частка видатків місцевих урядів (Local Government Expenditures) у загальних урядових видатках (Central Government Expenditures), а також частка видатків місцевих урядів у видатках центрального уряду (Central Government Expenditures). Цей показник використовується для аналізу тенденцій у фіскальній децентралізації.

Рівень фіскальної децентралізації залежить від суспільного вибору способу фінансування зростаючих видатків місцевих урядів – із загальносуспіль-

них доходів (за рахунок трансфертів з бюджету центрального уряду) або за рахунок зростання фіскальних (дохідних) повноважень місцевих урядів¹.

Частка видатків бюджетів місцевих урядів у ВВП дає можливість оцінити рівень функціональної децентралізації. У країнах Північної Європи цей показник сягає 20 %, Центральної та Східної – до 10 %. Дослідження західноєвропейських систем місцевого самоврядування показало, що існує зв'язок між обсягом функціональної децентралізації та розміром громад². Це пов'язане з тим, що більшим громадам надається більший обсяг фінансових повноважень³.

Як показали дослідження⁴, рівень централізації системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування (показник частки трансфертів у загальному обсязі надходжень місцевих бюджетів) не впливає на рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Наприклад, у Великобританії частка надходжень від операцій з капіталом у загальному обсязі власних доходів бюджетів місцевих урядів сягає 10 %, в той час як у Швеції, Фінляндії, Данії, система фінансового забезпечення місцевого самоврядування яких є децентралізованою, цей показник значно нижчий (до 5 %). У Словачії та Угорщині показник частки доходів від операцій з капіталом у загальному обсязі доходів бюджетів місцевих урядів без урахування грантів становить понад 10 %, в Естонії, Чеській Республіці та Словенії – понад 5 %. Найнижчим цей показник є в Україні, що свідчить про нерозвиненість інституту комунальної власності⁵. Отже, слід відзначити особливу важливість показника частки доходів від операцій з капіталом у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів без урахування трансфертів. Цей показник характеризує рівень стабілізації дохідної бази бюджетів органів місцевого самоврядування. У постсоціалістичних країнах зменшення частки поточних доходів відбувається за рахунок збільшення капітальних доходів.

Частка доходів від підприємницької діяльності та власності в структурі неподаткових надходжень бюджетів місцевих урядів перевищує 50 % у Великобританії та Швеції, що є ознакою фінансово-економічної незалежності місцевого самоврядування від централізованого чи децентралізованого типу фінансового забезпечення місцевих органів влади в цих країнах (від трансфертів), високого рівня самостійності в галузі економіки та фінансів, широким правам у розпорядженні комунальною власністю. В Італії та Фінляндії цей показник сягає 20 %, у Данії та Іспанії – близько 10 %. Протягом 90-х рр. ХХ ст. з розвитком економічної інфраструктури, підвищенням економічної активності зростають доходи від підприємницької діяльності та власності у неподаткових надходженнях бюджетів місцевих урядів у більшості постсоціалістичних країн. Обсяг цього виду неподаткових надходжень становить понад 40 % у Польщі, Чеській Республіці та Словенії, до 20 % – у Болгарії, Словачії, Угорщині, близько 10 % – у Латвії та Румунії. Що стосується України, то вона має один з найнижчих показників цього джерела неподаткових надходжень серед європейських країн⁶.

Рівень залежності фінансових можливостей місцевих органів влади при фінансуванні місцевих видатків від трансфертів з державного бюджету відображає показник відношення власних доходів органів місцевого самоврядування до загальної суми доходів, включаючи трансферти.

Ефект раціоналізації видатків місцевих бюджетів

Раціоналізація видатків місцевих бюджетів являє собою сукупність організаційних заходів, спрямованих на якнайефективніше використання наявних фінансових ресурсів та на якнайдоцільнішу організацію надання місцевих суспільних послуг громадянам.

Показники частки загальних урядових видатків, видатків центрального уряду, видатків місцевих урядів у ВВП входять до групи показників, що враховуються у моделях, які характеризують вплив децентралізації на розмір публічного сектора та економічне зростання.

В економетричних моделях, розроблених фахівцями Світового банку, аналізується вплив фіскальної децентралізації на ефективність розміщення ресурсів з двох боків: по-перше, щодо впливу фіскальної децентралізації на частку видатків уряду у ВВП; по-друге, щодо впливу фіскальної децентралізації на економічне зростання з використанням інтенсивної форми продуктивної функції. У першій моделі залежною змінною є загальна частка уряду у ВВП, а незалежними змінними виступають показник децентралізації — частка видатків місцевих урядів у загальних урядових видатках, що визначається як відношення видатків місцевого уряду до загальних урядових видатків; чисельність мешканців та ВВП на душу населення. У другій моделі залежною змінною є реальний ВВП на душу населення, незалежними змінними є капітальні вкладення на одного працівника та частка видатків місцевих урядів у загальних урядових видатках.

Отримані результати регресивного аналізу свідчать про негативне співвідношення між фіскальною децентралізацією та обсягом урядових видатків, що становить близько 10 % для унітарних країн. Це підтверджує гіпотезу Левіафана: загальний обсяг публічного сектора варіює інверсійно з фіскальною децентралізацією. Збільшення частки видатків місцевих урядів у загальних урядових видатках призводить до обмеження обсягів урядових видатків в економіці. Однак співвідношення між децентралізацією та економічним зростанням є позитивним, хоча статистично незначним на традиційному рівні. В унітарних країнах недостатня правова база та фіскальна координація, як наслідки фіскальної децентралізації, можуть певною мірою уповільнювати темпи економічного зростання.

Раціоналізації видатків місцевих бюджетів сприяє контроль ефективності: традиційний, операційний, програмний. “Традиційний контроль має підготовчий зміст, він зосереджений на питаннях перевірки відповідності фінансових операцій, бюджетних кошторисів і звітності чинному законодавству. Операційний контроль виконує функцію власне контролю ефективності в управлінні ресурсами та режиму економії у витрачанні коштів. Програмний контроль посилює контроль ефективності за рахунок перевірки досягнутих результатів під кутом зору їх відповідності завданням, поставленим органами державної влади і відображеним у цільових програмах, кошторисах, бюджетах. Принципи контролю ефективності реалізуються на стадіях розроблення заходів фінансової політики, прогнозування реалізованих бюджетних показників, складання річних і особливо багаторічних бюдже-

тів”⁷. Відповідно на кожній стадії контролю використовуються показники раціоналізації видатків: традиційного – показники відповідності бюджетних запитів; операційного – показники економії бюджетних коштів; програмного – показники результативності, продуктивності.

Показники ресурсного забезпечення дають змогу оцінити витрати на фінансування персоналу, матеріальне забезпечення, устаткування, що використовуються для надання послуг, а також показують мету, на досягнення якої спрямовані ці ресурси.

Показники кінцевого результату застосовуються для оцінки якості та вартості таких робіт, як, наприклад, прибирання сміття, облаштування парків, відновлення вибоїн на дорогах, завершення будівництва. Ці індикатори зазвичай узагальнені, а тому вимагають коригування.

Показники результатів і якості забезпечення послугами застосовуються для оцінки надання послуг. Прикладом таких показників є опитування громадян і рейтинги задоволення користувачів. Спеціальні виміри результатів, які характеризують якісний рівень послуг, включають стандартні ознаки, важливі для клієнтів: своєчасність, точність, придатність, безпека, чемність, зручність, відповідність правилам, поінформованість.

Показники продуктивності оцінюють вартість послуг в грошовому еквіваленті чи у годинах, витрачених працівником на одиницю продукції. Оцінка ефективності забезпечення послугами потребує в кінцевому рахунку порівняння з минулими результатами, що дає можливість засвідчити тенденції у продуктивності їх надання⁸.

У теорії та практиці муніципального управління використовують також показники, які дозволяють оцінити ефективність видатків місцевих бюджетів по кожній з галузі місцевого господарства. Наприклад, показники частки витрат на житлово-комунальне господарство, освіту та охорону здоров’я характеризують структуру розподілу суспільних засобів у відповідності зі сформованою в муніципальному утворенні соціально-економічною ситуацією й обраною пріоритетністю витрат і розраховуються як процентне співвідношення витрат по відповідній статті до усіх витрат місцевого бюджету.

Показник бюджетної забезпеченості населення відображає обсяг благ і послуг у грошовому еквіваленті, що у поточному році можуть бути надані в середньому кожному мешканцю муніципального утворення за рахунок муніципального бюджету. Цей показник розраховується по кожному з видів видатків муніципального бюджету за функціональною класифікацією.

Показником самостійності бюджету адміністративно-територіальної одиниці може бути частка видатків на власні (не делеговані) завдання у загальних видатках місцевого бюджету.

Ступінь максимізації доходів місцевих бюджетів

Показники фінансового забезпечення регіонів входять до підгрупи економічних показників, які характеризують соціально-економічний розвиток. До показників соціально-економічного розвитку регіонів відносять: демографічні (структура населення, рівень життя), економічної бази регіонів (виробництво, зайнятість, інноваційна діяльність), місцевого господарства (за

галузями виробничої та невиробничої сфери). Вперше динаміка розвитку міських територій аналізувалася професором Ратгерсом Д. Хьюзом у 1974 р. Він запропонував таку універсальну систему індикаторів соціально-економічного розвитку міст, як інструмент планування на місцевому рівні⁹.

В Україні показники фінансової забезпеченості використовуються в процесі моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів¹⁰. Цей моніторинг здійснюється за такими показниками, як показник розвитку промисловості регіонів, сільського господарства, залучення інвестицій в економіку регіонів, зовнішньоекономічної діяльності, регіонального ринку праці, доходів населення. Окрім зазначених показників використовуються також показники фінансового сектора регіону, в тому числі надходження видів доходів окремих місцевих бюджетів на душу населення.

Фінансову забезпеченість регіонів визначають за допомогою показників структури доходів та видатків місцевих бюджетів. Показник частки податкових доходів у поточних доходах місцевого бюджету відтворює його дохідну базу в розрізі джерел надходжень і розраховується як процентне співвідношення податкових доходів до суми поточних доходів місцевого бюджету.

Рівень бюджетної диверсифікованості органів місцевого самоврядування визначається за допомогою показника частки податкових надходжень від найбільшого платника податків у податкових і неподаткових доходах місцевого бюджету і розраховується як процентне співвідношення податкових надходжень від найбільшого платника (платників) податків до загальної суми податкових і неподаткових доходів місцевих бюджетів.

За міжнародними стандартами статистики державних фінансів показник поточних доходів розраховується як сума податкових і неподаткових надходжень. Відповідно загальний обсяг доходів бюджетів місцевих урядів без урахування грантів розраховується як сума поточних доходів та доходів від операцій з капіталом (капітальних доходів).

Показник частки податкових і неподаткових доходів у доходах місцевого бюджету відтворює рівень надійності та якості структури доходів бюджету і розраховується як процентне співвідношення податкових і неподаткових доходів до всіх доходів місцевого бюджету.

Протягом 1998–2003 рр. відбулася диверсифікація поточних доходів місцевих бюджетів України за рахунок збільшення частки неподаткових надходжень, що свідчить про покращання структури цих доходів (рисунок).

Показник власних доходів, або поточних доходів (доходи місцевих бюджетів без урахування трансфертів у загальному обсязі надходжень місцевих бюджетів) найчастіше використовується у практиці наукових досліджень, оскільки його порівняння з ВВП дає змогу оцінити власний фінансовий потенціал місцевого самоврядування незалежно від надходжень з бюджету центрального уряду.

Коефіцієнт самостійності бюджету відображає у відсотках частку власних доходів у загальних доходах. Чим більша частка власних доходів, тим вищий показник самостійності бюджету. Інформація про рівень самостійності місцевого бюджету є передумовою ухвалення важливих організаційних рішень на загальнодержавному рівні¹¹.

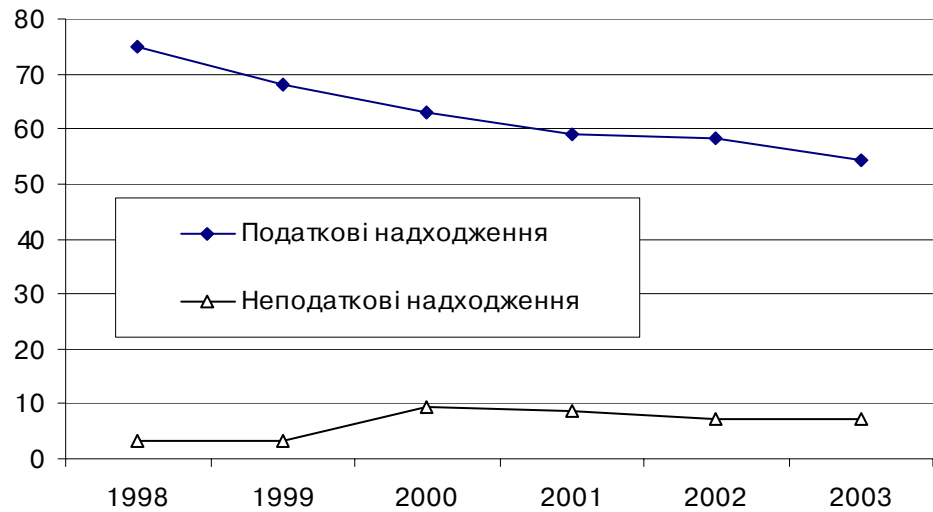

Рисунок. Динаміка частки податкових і неподаткових надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів у 1998–2003 рр., %

Р о з р а х о в а н о за даними Бюджету України на 2003 р.

Для зіставлення доходів місцевого бюджету з аналогічними показниками в середньому по Україні з метою оцінки рівномірності забезпечення населення бюджетними послугами використовується показник відносної бюджетної забезпеченості.

В умовах становлення інституту комунальної власності в Україні важливими є показники, які визначають стан та особливості її використання органами місцевого самоврядування.

Ефективність використання комунальної нежилої нерухомості з позиції надходження доходів до місцевого бюджету відображає показник частки доходів від продажу нежилої нерухомості, що знаходиться в комунальній власності, у податкових і неподаткових доходах місцевого бюджету і розраховується як відношення доходів, отриманих від продажу комунальної нежилої нерухомості, до загальної суми поточних доходів місцевого бюджету.

Структуру розмежування земель за формами власності відображає показник частки землі, що знаходиться в комунальній власності і розраховується як процентне співвідношення площі цієї землі до площі адміністративно-територіальної одиниці.

Показник частки землі, що знаходиться в комунальній власності і зданої в довгострокову оренду, відображає характер використання земельних ресурсів і розраховується як процентне співвідношення площі землі, що знаходиться в комунальній власності і зданої в довгострокову оренду, до всієї площі землі, яка знаходиться в комунальній власності.

Ефективність використання земельних ресурсів з позиції генерації доходів місцевого бюджету визначають за допомогою таких показників: частка доходів від орендних платежів за землю; податкові платежі за землю; від продажу землі чи продажу прав оренди землі в поточних доходах місцевого бю-

джету. Ці показники розраховуються як процентне співвідношення відповідно орендних платежів за землю чи податкових платежів за землю, або доходів від продажу землі чи продажу прав оренди землі до суми поточних доходів місцевого бюджету¹².

До показників оцінки фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування відносять також показники, які характеризують прогнозні обсяги надходжень до місцевих бюджетів.

Прогноз доходів бюджету на основі прогнозу податкової бази й аналізу статистичного взаємозв'язку доходів і податкової бази здійснюється незалежно від прогнозу міжбюджетних відносин. Для того, щоб відокремити прогноз податкових надходжень від прогнозу міжбюджетних відносин, необхідно розглядати статистичний взаємозв'язок контингенту по кожному податку з податковою базою, а потім застосовувати ставки відрахування до муніципального бюджету.

Прогноз міжбюджетних відносин вимагає, насамперед, аналізу існуючої нормативно-правової бази і перспектив її зміни. Для цього доцільно застосовувати моделі прогнозування структури надходжень основних бюджетотворюючих податків щодо всіх місцевих бюджетів.

Нижче перераховано кілька методів прогнозування контингенту податкових надходжень по кожному їх виду. Вибір конкретного методу залежить від наявної статистичної бази. Застосування складних і трудомістких методик прогнозування податкових надходжень у випадку недостатньої статистичної інформації, а також у випадку її незадовільної якості є недоцільним, оскільки точність прогнозу від використання більш точних методів не підвищиться. У великих містах слід надавати перевагу більш точним й дорогим методам прогнозування, у невеликих муніципальних утвореннях краще обмежитися простішими і дешевшими.

Існує принцип, відповідно до якого вартість інформації для ухвалення управлінського рішення не повинна перевищувати визначеної частки від його економічного ефекту (близько 5 %).

Якісні методи прогнозу засновані на експертних оцінках. Судження експертів, а також співробітників відповідних підрозділів адміністрацій органів місцевого самоврядування, що беруть участь у процесі підготовки бюджету, можуть стати цінним вихідним матеріалом для прогнозування. Ці методи найчастіше виявляються достатньо ефективними в ситуаціях з високим рівнем економічної непередбачуваності й нестабільності, за умов нестачі достовірних даних. На підставі якісних методів розробляється прогноз економічного розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу. В принципі, ці методи є доповненням до інших методів, описаних нижче.

Одним із прикладів реалізації якісних методів прогнозу є *метод коригування доходів* на основі експертної оцінки зростання величини податкової бази та інфляції. При використанні цього найпростішого методу прогноз доходів складається виходячи з суми доходів, фактично отриманої у попередні періоди. При цьому дохід за визначеним видом податку коригується на інфляцію і коефіцієнт росту, визначений на основі експертних оцінок. Загальний вид згаданої моделі такий:

$$T_{n+1} = T_n \cdot \text{ІНФЛ} \cdot \text{ЗРОСТАННЯ},$$

де T_n – податкові (або неподаткові) надходження за рік n ; ІНФЛ – коефіцієнт, що характеризує інфляцію у відсотках до попереднього періоду; ЗРОСТАННЯ – коефіцієнт, що характеризує неінфляційне зростання податкової бази.

Метод аналізу тимчасового ряду. Найпростіша модель тимчасового ряду припускає, що розмір прогнозованих доходів залежить тільки від фактично отриманих доходів у попередні роки. При цьому можуть застосовуватися різні методи регресії, від простих до досить складних. Перевага аналізу тимчасового ряду полягає в тому, що для нього не потрібно великої кількості даних, необхідною є тільки інформація про надходження доходів у попередні періоди. У той же час для складних моделей тимчасового ряду потрібна велика кількість даних, що ускладнює їхнє використання. Крім того, моделі прогнозу податків на основі тимчасового ряду не можуть коректно врахувати зміни податкового законодавства. У загальному вигляді модель тимчасового ряду для прогнозу доходів бюджетів без урахування інфляції може бути представлена так:

$$T_n = I \cdot \sum_{i=0}^k (\alpha_i T_{n-i}^1) + \beta,$$

де T_n – податкові (або неподаткові) надходження за рік n ; α і β – статистичні коефіцієнти; k – кількість років, за які розглядаються податкові надходження для прогнозування; I – коефіцієнт, що характеризує інфляцію у відсотках до базового періоду.

Таким чином, застосування моделей аналізу тимчасового ряду для прогнозу доходів бюджету може бути досить ефективним інструментом. При цьому необхідно пам'ятати, що використання зазначених моделей доцільне не для всіх видів доходів бюджету. Аналіз тимчасового ряду особливо ефективний при прогнозуванні доходів від деяких типів податків. Це, зокрема, податки:

- не пов'язані з економічною діяльністю;
- що стабільно збираються;
- збирання яких стабільно зростає;
- зміна ставки яких у прогнозований період не передбачається.

Метод аналізу статистичного взаємозв'язку податкових надходжень і податкової бази заснований на побудові регресивної моделі (аналізі статистичного взаємозв'язку) між податковими надходженнями і податковою базою.

Модель для прогнозу податків має такий вигляд:

$$T_n = \sum_{i=0}^k \alpha_i B_{n-i} + \beta,$$

де T_n – податкові (або неподаткові) надходження за рік n ; B_{n-i} – показник, що корелює з податковою базою зазначеного податку за рік $n-i$; α і β – регресійні коефіцієнти.

Імітаційне моделювання — найбільш складний і трудомісткий спосіб прогнозу доходів бюджету. При цьому податкові доходи входять як частина до комплексної імітаційної моделі економіки регіону, що включає також ключові параметри соціально-економічного розвитку. Модель являє собою систему рівнянь, що описують ключові економічні агенти: держава, приватний сектор і населення.

Розробка описаних вище моделей — досить складне завдання, що, як уже відзначалося, пов'язане з високою вартістю і підвищеними вимогами до наявності статистичних індикаторів. Ці дані розраховуються, як правило, в регіональному розрізі. На рівні громад така статистична інформація не узагальнюється¹³.

Виходячи з того, що фінансова самодостатність регіонів є однією з вагомих складових системи фінансово-бюджетного регулювання, доцільним є удосконалення відповідних якісних і кількісних показників з урахуванням динаміки соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Комплексний розгляд показників, які характеризують рівень фінансової самодостатності місцевого самоврядування, дає можливість оцінити розвиток фінансів комунального сектора як складової суспільного сектора економіки, а також рівень розвитку місцевих фінансів. Це такі показники, як: частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, частка доходів місцевих бюджетів у ВВП, частка місцевих податків у ВВП, частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів, показники структури доходів та видатків місцевих бюджетів.

Статистичні дані, які використовуються для розрахунку показників оцінки рівня фінансової самодостатності регіонів, повинні базуватися на єдиних методологічних засадах, а також враховувати міжнародні стандарти в галузі статистики державних фінансів, розроблені Міжнародним валютним фондом, Організацією економічної кооперації та розвитку, Статистичною комісією Європейського Союзу, й таким чином забезпечувати однорідність та адекватність оцінок. Цій же вимозі відповідатиме використання відносних показників для порівняння даних.

¹ *Marcon G.* State Budget support to Local Governments. OECD. — Paris, 1994. — P. 13.

² *Page C., and M. Goldsmith.* Central-local Government relations. — London Sage, 1987.

³ *Swianiewicz P.* Foundations of Fiscal Decentralization. LGI/OSI? Budapest, 2003. — P. 5.

⁴ *Зайчикова В.В.* Системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Європейських країнах: Автореф. дис. канд. екон. наук / Національна академія держ. подат. служби. — Ірпінь, 2003. — 16 с.

⁵ *Government Finance Statistics Yearbook*, vol. XXVI/IMF, Washington, 2002. — 516 p.

⁶ *Там само.*

⁷ *Бюджетний менеджмент: Підручник / В.Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. Ред. В.Федосова.* — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.

⁸ *Matzer Jack, Tees David W.* Performance Measures // LGFM. Book 12.— Bratislava, Slovakia, 2000. — P. 17.

⁹ *Huse R.D.* Urban Indicators, Metropolitan Evolution and Public Police, 1974. — P. 5.

¹⁰ *Моніторинг* соціально-економічного розвитку регіонів України за 2003 рік / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. – К.: НДЕІ, 2004. – 252 с.

¹¹ *Варда Я., Клоковскі В.* Острови надій: розробка стратегій локального розвитку. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 312 с.

¹² *Индикаторы* социально-экономического развития муниципальных образований / В.Ю. Ветров, Д.В. Визгалов, А.А. Шанин, Н.И. Шевырова. – 2-е изд., доп. – М.: Фонд “Институт экономики города”, 2002. – 134 с.

¹³ *Григорьев В.Э.* Перспективное финансовое планирование в муниципальных образованиях Российской Федерации. – М.: Институт экономики города, 2004. – 116 с.